

dipam

DİPLOMATİK İLİŞKİLER ve POLİTİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
CENTER for DIPLOMATIC AFFAIRS and POLITICAL STUDIES

PERSPEKTİF

Dr. İpek Z. RUACAN

Nisan 2021 | Sayı: 11

MÜTTEFİKTEN ÖTE: TÜRKİYE VE KATAR BİRBİRİNİ TAMAMLAYAN ULUSLAR OLABİLİRLER Mİ?

İttifaklar uluslararası sistemin belirgin bir özelliğidir. Yerel oyuncular arasında birden çok ve genellikle de iç içe geçmiş çatışmaların bulunduğu kırılğan Orta Doğu bölgesinde ise daha da belirgin bir hale gelmektedirler. Bu perspektif yazısı, iki bölgesel aktör olan Katar ve Türkiye arasındaki gelişen işbirliğini 'birbirini tamamlayan uluslar' kavramının olası bir örneği olarak ele almaktadır. Bu kavrama uluslararası ilişkiler tahlillerinde bugüne

değin nadiren değinilmiştir; ancak bu iki aktör arasında giderek derinleşen ve yoğunlaşan ilişkiler çerçevesinde tartışılmaya başlanması isabetli olacaktır. Kökleri ittifak yazınına dayanmakla birlikte, birbirini tamamlayan uluslar kavramı bir ya da birden fazla ülke arasında sadece geleneksel bir ittifak ilişkisine değil, bundan daha da öte ilişkilere vurgu yapar. Nachmani'nin aktarımına göre birbirini tamamlayan uluslar kavramı, 1950li

yıllarda, Türkiye'ye yönelik olarak İsrail'deki politika yapımcılar arasında tartışılmaya başlanmıştır. İsrail'de yapılan tartışmalarda, Türkiye'nin geniş coğrafyası ve insan kaynakları ile nispeten küçük olan İsrail'in gelişmiş endüstriyel ve teknolojik birikimi aynı masaya konularak iki ulus birbirini tamamlayabilirdi (Nachmani 1987). Peki bugün aynı çerçeve Katar-Türkiye ilişkileri için de geçerli olabilir mi? Türkiye ve Katar, Orta Doğu'nun birbirini tamamlayan ulusları olabilirler mi? Müttefikler ile birbirini tamamlayan uluslar arasında ne fark vardır? Bunlara aşağıda değinilecektir.

Tarih boyunca 'müttefik' kavramına değişik anlamlar yüklenmiştir. Örneğin 18. yüzyılda, devletler arasındaki ittifaklar genellikle belirli süre ile sınırlı olan çıkar birliktelikleri olarak tanımlanmıştır. 19. yüzyılda ise, ittifaklar bir anlaşma ile resmi olarak düzenlenen ve casus foederis; yani karşılıklı verilen askeri taahhütlerin operasyonel duruma geçirileceği koşulları da içeren güvenlik işbirlikleri olarak anlaşılmıştır. Son zamanlarda ise resmi bir anlaşma ile düzenlenmemiş olsa bile fiili olarak neredeyse düzenlenmişçesine işleyen ittifakları da içeren daha yumuşak tanımlar yapılmaya başlanmıştır. Buradan hareketle bir müttefiklik ilişkisi kısaca; iki ya da daha çok devletin, daha güvenli olabilmek amacı ile aralarında belirledikleri ortak hedefleri, resmi ya da fiili olarak, ortaklaşa elde etme çabası olarak tanımlanabilir. Bu daha güvenli olma hedefi çerçevesinde devletler uluslararası sistem içerisinde görece güç dağılımını ya kendi lehlerine ya da hasım olarak algıladıkları diğer devletlerin aleyhine değiştirmeye çalışacaklardır.

Ancak güvenlik, devletlerin müttefik arayışı içine girmesine neden olan tek sebep olmayabilir. Barnett ve Levy'nin (1991) vurgulamış oldukları üzere, ülkenin kendi içindeki kısıtlar veya kaynak yoksunlukları da müttefik arayışı için geçerli bir sebep olabilir. Kısıtlı kaynaklara sahip bir ülke için bulacağı bir müttefikin değeri; o müttefikin sağlayabileceği insan gücü, askeri ekipman veya teknolojik bilgi de olabilir ki bunlar da en az güvenlik garantileri kadar cazibedici.

İşte birbirini tamamlayan uluslar kavramı da tam bu noktada, yani kaynak kısıtlılığı noktasında anlam kazanmaktadır. Geleneksel bir ittifak modelinde olduğu gibi, birbirini tamamlayan uluslar arasında ortak bir tehdit algısının bulunması zaruri değildir (ancak böyle bir ortak algı çoğunluklar zaten vardır). İttifaklar eşit derecede güçlü devletler arasında kurulabileceği gibi güçlü ve zayıf devletler arasında da kurulabilir. Ancak bu durumda zayıf olan, güçlü olanın üzerine bir yük bindirmektedir ve burada esasen anlamlı bir ittifaktan ziyade, zayıf tarafın güçlü tarafın peşine takılmasından söz edilmesi gerekir. Birbirinin tamamlayan uluslardan her biri ise güçlü özelliklere esasen sahiptir ancak diğerinin katkısı ile telafi edilebilecek yapısal bir kırılma bulmaktadır. Genellikle bu yapısal kırılma nitelik veya niceliğe yöneliktir. Birbirini tamamlayan uluslar, diğerinin bu belirli nicel ya da nitel kırılmasını telafi ederler. Nachmani'ye (1987) göre, Türkiye ve İsrail'i birbirini tamamlayan uluslar yapma fikri 1950li yıllarda İsrail'deki politika yapıcı çevreler arasında, tam da yeni kurulmuş olan İsrail'in diplomatik yalnızlığının üstesinden gelmeye çalıştığı yıllarda, ısrarla vurgulanmıştır. Türkiye bu anlamda İsrail için ideal bir adaydır; zira dünyada İsrail'i

tanıyan ilk ülkeler arasındadır ve İsrail ile ortak bir Batı ve Amerika eğilimini paylaşmaktadır. Bir diğer açıdan düşünüldüğünde, iki ülke birbirlerinin belirli zafiyetlerini telafi etmek için de ideal adaylardır. Türkiye, geniş bir coğrafyaya yayılmış, insan kaynakları zengin ve temel olarak tarıma dayalı bir ekonomiye sahip bir ülkedir. İsrail ise göreceli olarak daha küçük olmakla birlikte endüstri ve (askeri) teknoloji alanlarında çok gelişmiştir. Geniş tarım ülkesi Türkiye ile nispeten küçük teknoloji ülkesi İsrail arasında, yine Nachmani'nin değimi ile mükemmel bir 'iş bölümü' yapılabileceği fikri benimsenmiştir (Nachmani 1987: 65). Ancak aşağıda açıklanacağı üzere, Türkiye bu fikre pek de sıcak bakmamıştır.

Günümüz Orta Doğu'sunda, Katar ve Türkiye birbirinin tamamlayan uluslar olabilirler mi? Buradaki yapısal durumun İsrail-Türkiye örneğine benzediği söylenebilir. Katar küçük ve varlıklı bir devlettir; hatta 2020 verilerine göre kişi başına düşen gayri safi yurt içi hasıla bakımından dünyanın en zenginidir ve son 20 yıl içerisinde de düzenli olarak en zenginler arasında yer almıştır (Global Finance 2020). 2014 yılında Türkiye ve Katar arasında Yüksek Stratejik Komite mekanizması kurulmuştur ve bu tarihten itibaren de bu mekanizma aracılığı ile işbirliği ve üst düzey diyalog süreci yürütülmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı 2021). Yine 2014 anlaşması çerçevesinde Türkiye Katar'da bir askeri üs tesis etmiştir. 2017 Haziran ayında, Türkiye bu üsse yeni asker ve beş zırhlı araç göndermiş; aynı anda Arap Dörtlüsü tarafından Katar'a uygulanan bölgesel ambargo devam ederken 4000 ton kuru gıda, meyve ve sebze de sevk etmiştir (Reuters 2017).

2017 krizi, Katar'ın, tam da Türkiye'nin kaynakları ile telafi edebileceği bir yapısal zafiyetine de işaret etmektedir: gıda güvensizliği. Kurak iklim kuşağında yer alan Katar için gıda üretimi büyük bir zorluktur ve Katar'ın bu bölgesel ambargodan önce tükettiği gıdanın neredeyse yüzde 90'ının ithal ettiği bilinmektedir (AlJazeera 2020) - ki bu kriz aynı zamanda Katar'ın gıda güvenliği anlamında ne kadar kırılgan olduğunu da gün yüzüne çıkarmıştır. Ilıman iklim kuşağında yer alan ve tarımsal altyapısı oldukça gelişmiş olan Türkiye ise bir gıda ihracatçısıdır ve ihracat hacmi yakın zamanda 20 milyar doları aşmıştır (Anadolu Ajansı 2021). 2017 krizinden bu yana Katar'a yapılan ihracat hacmi de giderek artmaktadır ve Katar tüketicisinin yüksek alım gücü, Türk ihracatçıları için çok çekicidir (Anadolu Ajansı 2017). Özetle, gıda güvenliği, Katar ve Türkiye'nin birbirini tamamlayan uluslar olarak hareket edebilecekleri önemli bir alandır.

Kırılgan ekonomi ise Türkiye'nin belirgin yapısal zafiyetidir ve son yıllarda Türkiye giderek Katar finansmanından yararlanmaktadır. 2020 yılının Mayıs ayında, iki ülke arasında 2018 yılında yapılmış olan para takası anlaşması daha da genişletilerek, Katar tarafından Türkiye'ye 10 milyar doları aşkın finansman sağlanmıştır. Katar aynı zamanda Türkiye'de birçok sektördeki yatırımlarına hızla devam etmekte, bu yatırımların arasında Borsa İstanbul'un yüzde 10 hissesi de yer almaktadır (Sönmez 2020; Soylu 2020). Türkiye'nin kur dalgalanmalarından çabuk etkilenebilen ekonomik kırılganlığı devam ettikçe dış finansman ihtiyacının da devam edeceği; bu noktada varlıklı Katar'ın da Türkiye'ye finansal nefes alma desteği sağlamaya devam edeceği öngörülebilir.

Tamamlayıcı uluslar, birbirlerinin zafiyetlerini telafi ederler ve ortak bir güvenlik vizyonunu paylaşırlar. Orta Doğu'da Suudi etkisini zayıflatmak, Katar'ın askeri destek ihtiyacı ve gıda güvensizliği ile Türkiye'nin devam eden finansman ihtiyacı, Katar ile Türkiye arasındaki temel bağlardır. Türkiye-İsrail örneğinde olduğu gibi, taraflar bir diğerrinin nicel ve nitel kırılmalıklarını telafi ederek birbirini tamamlayan uluslara dönüşebilirler. Nachmani (1987), Osmanlı'nın varisi Türkiye'nin, İsrail gibi küçük bir devletin bazı alanlarda kendisinden gelişmiş olmasını kabul etmekte zorlandığını ve temel olarak bu nedenle İsrail ile tamamlayıcı uluslar olma fikrine sıcak yaklaşmadığını belirtmektedir. Bugün Türk toplumunun bazı kesimleri de, Katar'ın Türkiye'de çok fazla varlık sahibi olmasından hoşnut olmadıklarını dile getirmektedirler. Bu hoşnutsuzluğu da bir kenara not ederek, Türkiye ve Katar özelinde 'birbirini tamamlayıcı uluslar' kavramını tartışmaya ve geliştirmeye devam edebiliriz.

REFERANSLAR

- AllJazeera. 9. 06. 2020. Qatar's food security boost post-blockade. <https://www.aljazeera.com/program/newstfeed/2020/6/9/qatars-food-security-boost-post-blockade>
- Anatolian Agency. 25. 01. 2021. Turkey's food exports to exceed \$20bn for 1st time. <https://www.aa.com.tr/en/economy/turkey-food-exports-to-exceed-20b-for-1st-time/2122125>
- Anatolian Agency. 30.10. 2017. Turkey's exports to Qatar up 90 pct since embargo <https://www.aa.com.tr/en/economy/turkey-exports-to-qatar-up-90-pct-since-embargo/951704>
- Barnett, Michael and Levy, Jack. 1991. Domestic Sources of Alliances and Alignments: the Case of Egypt, 1962-73. International Organization, vol. 45, no.3, pp. 369-395
- Global Finance. 3. 08. 2020. Richest Countries in the World in 2020. <https://www.gfmag.com/global-data/economic-data/richest-countries-in-the-world>
- Nachmani, Amikam. 1987. Israel, Turkey and Greece: Uneasy Relations in the East Mediterranean. London: Frank Cass.
- Reuters. 22. 06. 2017. Turkey sends Qatar food and soldiers, discusses Gulf tensions with Saudi. <https://www.reuters.com/article/us-gulf-qatar-turkey-saudi-idUSKBN19D0CX>
- Sönmez, Mustafa. 2. 12. 2020. Cash strapped Turkey relies on Qatari investments. <https://www.al-monitor.com/originals/2020/12/turkey-gulf-qatar-became-second-biggest-foreign-investor.html>
- Soylu, Ragıp. 20. 05. 2020. Qatar pours \$10bn into ailing Turkish economy in currency swap deal. <https://www.middleeasteye.net/news/qatar-turkey-swap-deal-tripled-exemption-clearstream-banking-and-euroclear-bank>
- Turkish MFA 2021. Bilateral Political Relations between Turkey and Qatar. <https://www.mfa.gov.tr/turkey-qatar-relations.en.mfa>

DİPLOMATİK İLİŞKİLER ve POLİTİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
CENTER for DIPLOMATIC AFFAIRS and POLITICAL STUDIES

+90 216 310 30 40 info@dipam.org

+90 216 310 30 50 www.dipam.org

Merdivenköy Mah. Nur Sok. Business İstanbul
A Blok Kat:12 No:115, Kadıköy/İstanbul

YAZAR HAKKINDA

Dr. İpek Z. RUACAN, 1979 yılında Ankara'da doğdu. Uluslararası ilişkiler alanındaki lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimini sırası ile Bilkent Üniversitesi, London School of Economics ve University of Birmingham'da tamamladı. Uzmanlık alanları uluslararası ilişkiler teorileri, diplomasi ve küreselleşme olan Ruacan, bu konularda MEF, Koç ve Kadir Has üniversitelerinde ders vermiştir. Şu anda kırılğan devletler konusu üzerine çalışmaktadır.

İletişim: iruacan@alumni.lse.ac.uk